

OPPIGÅRDS PÅ DEGERKÖLSVALLEN

Antikvarisk medverkan vid renovering av bod med källarsvale

Svedja 5:6
Färila socken
Ljusdals kommun
Hälsingland
2010–2011

Daniel Olsson

OPPIGÅRDS PÅ DEGERKÖLSVALLEN

Antikvarisk medverkan vid renovering av bod med källarsvale

Svedja 5:6
Färila socken
Ljusdals kommun
Hälsingland
2010–2011

Rapport 2014:04
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Tel 026-65 56 00
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2014

Omslagsbild: Boden efter avslutad renovering. Foto: Daniel Olsson,
Länsmuseet Gävleborg 2011-09-07.

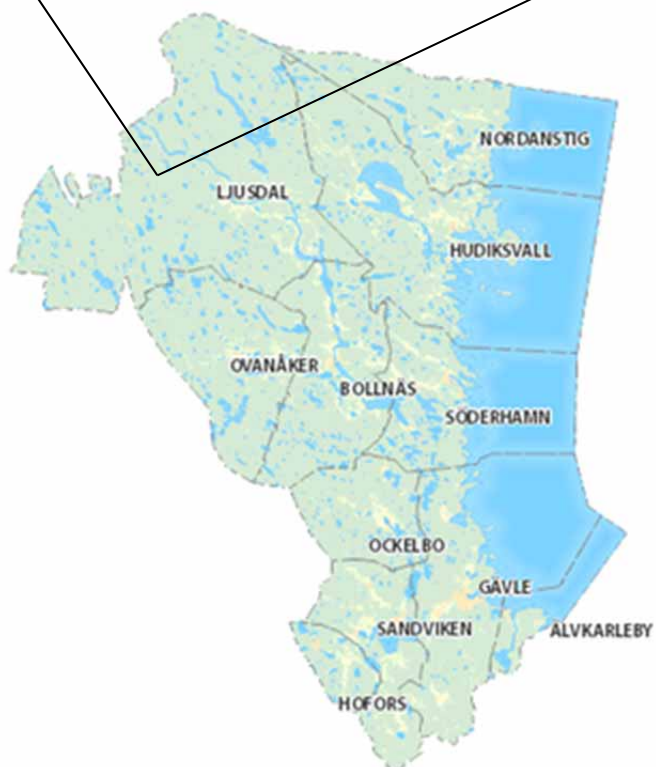
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Bakgrund	5
Historik och beskrivning.....	5
Boden	6
Skadebild	7
Mark	7
Timmer	7
Fönster.....	8
Tak.....	8
Utförda åtgärder.....	9
Mark	9
Timmer	9
Fönster.....	11
Tak.....	11
Antikvariska ställningstaganden	12
Slutomdöme.....	12
Övrigt.....	12
Referenser.....	13
Arkiv.....	13
Tryckta källor	13
Otryckta källor.....	13
Administrativa uppgifter.....	13

Figur 1. Överst: Utdrag ur cX-länskarta med boden vid Oppigårds på Degerkölsvallen markerad med en röd pil. Nederst: Utdrag ur cX-länskarta med Degerkölsvallens placering inritad på kartan över Gävleborgs län.

Figur 2. Oppigårds bod (i mitten av bilden) och vallstugan (till höger i bild).
Foto från öster, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2010-10-07.

SAMMANFATTNING

Byggnadsvårdsfirman Gamla trähus har 2010–2011 genomfört en renovering av boden vid Oppigårds på den byggnadsminnesförklarade Degerkölsvallen i Färila socken. Det aktuella huset är en bod som tidigare kan ha varit en vallstuga och som är försedd med en jordkällare under med nedgång genom en källarsvale. Renoveringen, som har genomförts med byggnadsvårdsbidrag från Länsstyrelsen, har bland annat omfattat timmerlagningar i bodens västra fasad, fönsterrenovering, timmerbyten i källarsvalen och omläggning av spåntak på källarsvalen. Mindre dräneringsarbete i anslutning till byggnaden har också utförts och vatten bör nu inte längre kunna rinna in i källaren. Länsmuseet Gävleborg har deltagit i arbetet som antikvariskt medverkande och arbetet godkändes helt utan anmärkningar i samband med slutbesiktningen hösten 2011 varefter Länsstyrelsen utbetalade beviljat byggnadsvårdsbidrag.

BAKGRUND

Under perioden hösten 2010 till hösten 2011 har byggnadsvårdsfirman Gamla trähus, Färila, genomfört en renovering av den timrade boden vid Oppigårds på den byggnadsminnesförklarade Degerkölsvallen. Renoveringen har omfattat renovering av en timrad källarsvale med nyläggning av spåntak, timmerlagningar i bodens nordöstra fasad, nya fönsterfoder, nya vattbrädor och nockbrädor samt ny hängränna. För arbetet har fastighetsägaren tilldelats byggnadsvårdsbidrag från Länsstyrelsen. Länsmuseet har deltagit i arbetet som antikvariskt medverkande genom byggnadsantikvarie Daniel Olsson, som även sammanställt denna rapport.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Fäbodvallen Degerköl är belägen cirka 4 mil nordväst om Färila tätort. Vallan är av riksintresse för kulturmiljövården, område K321, och är även skyddad som byggnadsminne. Degerkölsvallen anlades vid 1600-talets slut eller 1700-talets början och hör till Håvra by. Som mest fanns här 13 vallstugor varav sju återstår

idag tillsammans med drygt 20 ekonomibyggnader, vilka inrymt en rad olika funktioner. Byggnaderna är uppförda under 1700- och 1800-talet. Några hus har genomgått vissa förändringar, men som helhet är bebyggelsen mycket välbevarad. Vallen har ett markant höjdläge på ett krön med bebyggelsen placerad längs en vallgata. Vid vallen finns ett omfattande system av fastbandhagar, vilka delvis har återuppförts i modern tid. Då bilvägen inte når ända fram till vallen har den i hög grad behållit sin äldre karaktär och ingen modern bebyggelse påverkar upplevelsen av miljön. Vallen brukades traditionellt med djurhållning och beboddes under sommarhalvåret fram till 1952, men djurbete samt slätter förekommer fortfarande på vallen. Tre av byggnaderna på Degerkölsvallen tillhör Per Wesström och de har hört till hans barndomsgård Oppigården i Hävra. På denna del av vallen fanns djur fram till 1939. Till Oppigårds hör en timrad vallstuga, en lada och den nu renoverade boden. De tre byggnaderna ligger dock på tre olika fastigheter. Framför vallstugan finns en brunn med en ålderdomlig rekonstruerad vattenhämtare i form av en lång trästång som fungerar som hävstång vid upptagning av vatten ur brunnen. Till Oppigårds har även hört en ladugård och ytterligare en lada som inte längre finns kvar.

Figur 3. Boden före renoveringen. Foto från öster: Daniel Olsson, Länsmusset Gävleborg 2009-10-29.

Boden

I vinkel med vallstugan står en rad med tre byggnader, varav endast det närmaste huset, som är en bod, tillhör Oppigårds. Denna bod uppges ursprungligen ha varit en vallstuga på Degerkölsvallen, som fått annan funktion sedan den flyttades till den nuvarande platsen. I byggnaden finns årtal 1856 inristat vid en fönstergåt. Boden är byggd över en välvd stenkällare vilken nås via en gjuten betongtrappa i en timrad källarsvale. Boden är knuttimrad med endast ett fönster och en dörr, vända mot gårdsplanen. Fönstret har gammalt blyspröjsat glas. Byggnaden har dock tidigare även haft två fönstergluggar mot nordost vilka numer är igensatta. Taket är av sadeltaksmodell och täckt med spån.

Byggnaden inrymmer två rum; ett utrymme utan golv och ett golvförsatt rum, och mellan dessa en dörr. I det inre rummet finns en ålderdomlig trälucka innanför fönstret som öppnas uppåt och kan fästas i taket i uppfällt läge. Denna byggnad renoverades 1993 i samband med de renoveringsåtgärder som Öhmans bygg då utförde på Degerkölsvallen. Bland annat sattes då flera vertikala följare av trä upp inuti boden för att förstärka timmerväggen. Vissa stockar byttes också ut.

Figur 4. Interiör från bodens inre rum med luckan innanför fönstret i uppfällt läge. Foto från väster, Daniel Olsson, Länsmuseet 2009-10-29.

SKADEBILD

Nedanstående skadebeskrivning är huvudsakligen inriktad mot de skador som åtgärdades i samband med denna renovering.

Mark

Det fanns före renoveringen behov att se över marknivån kring boden samt hur regnvatten kunde ledas bort från byggnaden. Vatten hade runnit från byggnadens tak längs den nordöstra fasaden och vidare ned på källarsvalen och in i källaren. Detta medförde att vatten ofta stod kvar i källaren på våren. Den gjutna källartrappan hade spruckit och sjunkit ned.

Timmer

Bodens nordöstra timmervägg hade flera stora rötffickor på utsidan samt även andra rötskador på stockarna, bland annat vid infästningen av källarsvalens tak i timmerväggen. Omfattande rötangrepp finns även på flera stockvarv i källarsvalen, där det understa timmervarvet låg emot jorden.

Figur 5. Rötffickor och rötskador i bodens nordöstra timmervägg. Foto från öster, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-10-29.

Fönster

Byggnadens två blyspröjsade fönsterbågar var i behov av åtgärder i form av omkittning och blylagning. Fönsterfodret var rötskadat.

Tak

Källarsvalens spåntak var före renoveringen i dåligt skick. Taket hade därtill även skadats av att en björn rivit av delar av spåntaket. Fastighetsägaren Per Wesström hade av denna anledning före renoveringen rivit bort återstående delar av spåntaket och provisoriskt lagt papp på dessa takytor för att skydda källarsvalen. Även de underliggande sparrarna och taktron var rötskadade. Hänggrännan av trä längs byggnadens nordöstra fasad var ej lika lång som taket vilket medförde att regnvatten ej leddes bort från fasaden. Bodens vattbrädor ochnockbrädor var också rötskadade.

Figur 6. Källarsvalen före renoveringen med provisorisk täckning med takpapp. Foto från norr, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-10-29.

Figur 7. Daniel Åkerman och Per Wesström vid platsen för den demonterade källarsvalen. Foto från öster, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2010-10-07.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Fastighetsägaren sökte och tilldelades byggnadsvårdsbidrag för att åtgärda boden. Renoveringen har utförts av Gamla trähus, Färila i nära samråd med fastighetsägaren och Länsmuseet. Nytt virke har genomgående varit av god kvalitet.

Mark

Marknivån kring källarsvalen och längs bodens nordöstra vägg har sänkts. Ett grunt öppet dike har anlagts i anslutning till boden. Regnvatten från taken leds således inte längre in i källaren utan bort från byggnaden. I samband med åtgärder på källarsvalen har denna höjts cirka 5-7 cm. Den gjutna betongtrappan knackades bort och då kom en äldre trappa av natursten fram under.

Timmer

Gamla trähus inledde renoveringsarbetet med att demontera källarsvalen. De tidigare utförda tätningarna med betong under källarsvalens syllvarv knackades bort för att möjliggöra luftning under syllvarvet. Även den gjutna betongtröskeln högs bort av samma anledning.

Vid upptimringen ersattes de två nedersta stockarna i svalens nordöstra vägg istället med en hel tröskelstock. Syllstocken mot sydost försågs med knut, vilket föregångaren saknade. De övriga stockar i källarsvalen som hade rötskador byttes mot friskt virke av samma dimensioner.

Figur 8. Källarsvalen under återuppförande. Foto från öster, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2010-11-12.

Figur 9. Detalj av timmerlagningar i bodens nordöstra vägg, Foto från öster, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2011-09-09.

Följande timmerstockar i källarsvalen åtgärdades. Fasaderna här benämnda A-D medsols med ingångssidan som sida A:

A1 Ny syllstock med tröskel.

A2 Ny stock sydost om dörren.

B1 Ny syllstock.

D1 Ny syllstock.

Källarsvalens ytterdörr har justerats och försetts med nya gåtsvärd av T-modell, vilket den haft tidigare. Innerdörren sattes tillbaka och justerades.

I bodens nordöstra vägg har följande timmerstockar åtgärdats. Stockarna här nummerade nedifrån och upp. De angivna längderna är ungefärliga:

A2 Halvsulning + ny knutskalle, cirka 2,5 meter.

A3 Lagning av rötficka i stockens underkant, cirka 2,2 meter.

A4 Lagning av rötficka i stockens överkant, cirka 2,2 meter.

A5 Lagning av rötficka i stockens underkant och överkant, cirka 2,5 meter + 4,5 meter.

Fönster

Bodens två fönsterbågar har blylagats i ett hörn samt oljats med halvolja, dvs hälften linolja och hälften terpentin. Det tidigare fönsterfodret ersattes med ett helt nytt av samma utförande som det tidigare.

Tak

Samtliga av källarsvalens fyra sparrar var för dåliga för att återanvändas så Gamla trähus nyttillverkade sparrar med de äldre som förebild. Den tidigare takåsen i källarsvalen kunde dock återanvändas. Till källarsvalens tak spräcktes även ny taktron av gran. Handspäntade takspån av fura till källarsvalens båda takfall togs fram av Per Olsson, Ovanåker. Takspånen lades av Gamla trähus. Spånen är lagda på sedvanligt vis från vänster till höger, med bryggor för att ej göra taket för tätt och spånen är fastspikade med trådspik. Källarsvalen har utrustats med nya vindskivor, vattbrädor ochnockbrädor.

Bodens vattbrädor ochnockbrädor byttes mot nya. Istället för den tidigare för korta hänggrännan mot nordost sattes en ny hängränna av samma dimension upp, men nu längs hela byggnadens takfot.

Figur 10. Detalj av källarsvalens takfall mot nordväst med nya takspån. Foto från nordväst, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2011-09-07.

Figur 11. Källarsvalen efter återuppförandet. Foto från norr, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2011-09-07.

ANTIKVARISKA STÄLLNINGSTAGANDEN

Arbetet har följt planerna och uppkomna frågeställningar har diskuterats vid de besiktningar som hållits. Gamla trähus har genomgående strävat efter att behålla så mycket som möjligt av originalmaterialen och där byten varit nödvändiga varit mycket noga med att ge utbytta delar samma utförande och dimensioner. De förändringar som skett har berört senare tillkomna delar, som exempelvis pågjutningar med betong mm vilka har avlägsnats för att ge syllen bättre förutsättningar att hålla längre. Allt virke har varit noggrant utvalt och av hög kvalitet.

SLUTOMDÖME

Gamla trähus har utfört renoveringen av boden vid Oppigårds med traditionella material och metoder och med virke av hög kvalitet. Slutresultatet är i hög grad tillfredsställande och det är mycket positivt att nederbörd numera ej kan rinna in i byggnadens källare. Renoveringsarbetet kunde godkännas helt utan anmärkningar i samband med slutbesiktningen varefter Länsstyrelsen betalade ut det beviljade byggnadsvårdsbidraget.

ÖVRIGT

I samband med renoveringen av boden kunde konstateras att även denna byggnads tak inom relativt kort tid också är i behov av omläggning. Några tecken på läckage in i byggnaden har ännu inte påträffats, men för byggnadens fortbestånd är det viktigt att spåntaket hålls under uppsikt och att omläggning planeras in vid lämpligt tillfälle framöver. Då samtliga hus i bebyggelsegruppen vid Oppigårds idag har spåntak anser Läns museet att det är viktigt att behålla denna form av takmaterial även på boden, inte minst mot bakgrund att dessa byggnader är de som en besökare på Degerkölsvalen vanligtvis möter allra först.

Figur 12. Boden efter avslutad renovering. Foto från norr, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2011-09-07.

REFERENSER

Arkiv

Läns museet Gävleborgs ärendearkiv, Ljusdals kommun, Färila socken, Håvra 1:8 m fl, Degerkölsvallen.

Tryckta källor

Renström, Ann (1996) *Inventering av fäbodvallar i Ljusdals kommun. Del 1, Färila socken*. Ljusdal.

Otryckta källor

Wesström, Per, fastighetsägare, muntliga uppgifter hösten 2010 och hösten 2011
Åkerman, Daniel, Gamla trähus, muntliga uppgifter hösten 2010 och hösten 2011

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 434-13625-09

Beslutsdatum: 2010-02-19

Läns museets dnr: 2433/311

Uppdragsgivare: Per Wesström (fastighetsägare)

Besiktningstillfällen: 2010-10-07, 2010-11-12, 2011-09-07

Projektledare: Daniel Olsson

Fastighet: Svedja 5:6

Socken: Färila

Kommun: Ljusdal

Dokumentationshandlingar som förvaras i Läns museet Gävleborgs arkiv:

Besiktningssprotokoll	2009-10-29
Digitalfoton	2010-10-07 Dg 13-2702-2730
	2010-11-12 Dg 13-2731-2754
	2011-09-07 Dg 13-2755-2787

Offert och offertbekräftelse

Korrespondens

Kartor

Kopior på äldre handlingar om Degerkölsvallen

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE. TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE.

